

Problem stranog u Waldenfelsovom razumijevanju moderne

SAMIR ARNAUTOVIĆ

Sveučilište u Sarajevu – Filozofski fakultet

Franje Račkog 4, BH-71000 Sarajevo

asamir@utic.net.ba

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 23-04-02 Prihvaćeno: 02-12-02

SAŽETAK: Waldenfelsovo fenomenološko razumijevanje moderne zasnovano je na razumijevanju stranog kao bitnog određenja moderne. Strano (*das Fremde*) je ovdje odrednica mišljenja koja se eksplicira u kulturnim i društvenim odnosima te ga stoga treba interpretirati upravo u njegovom fenomenalnom realitetu. Kultura i politika u tom značenju više su od pukog imena za skupni naziv značenja i opravdanja djelovanja. One postaju izraz smisaonog konteksta u kojem se iščitava odnos spram stranog kao referentnog mjesta za razumijevanje samog značenja moderne, njene unutarnje diferenciranosti, tokova koji je određuju i karakteristika koje se uspostavljaju u individualnim odrednicama što obilježavaju njenu povijest. Strano se, u cjelini svojega određenja, zasniva iz tjelesnosti kao realiteta njegovog postojanja. U cjelini uzevši, moderna se, smatra Waldenfels, razumijeva u njenoj *postranjenosti* (*die Verfremdheit*), u njenom odnošenju spram stranog koje na koncu rezultira i postranjenjem moderne u cijelosti. Ona kao takva nije zastranila, nego po-stranila, i sama se priklonila stranosti kao vlastitom identitetu, u kojem je čvrsto uspostavljen i filozofijski diskurs na kojem se taj identitet brani. Odnos spram tjelesnosti, koji se postulira u modernoj teoriji, u tom smislu je konzekvenca odnosa spram stranog. Zato se problem transformacije filozofije ne nalazi u novom razumijevanju umstvenosti, nego u diskursu nove racionalnosti, fenomenološkom mišljenju partikulariteta okrenutom kritici obuhvatnosti metafizike subjektiviteta i bilo kojeg oblika umstvenih pretpostavki realiteta. Waldenfelsova interpretacija moderne proistječe iz cjelovitog uvida u kontinuitet mišljenja koje je određuje i iskazuje se kroz njegovo sažimanje u ključnim problemima koji određuju njene tokove. U tom smislu fenomenološki diskurs njegove filozofije dobiva svojevršno značenje ishodišta filozofijskog mišljenja na prijelazu stoljeća.

KLJUČNE RIJEČI: Postranjenje (*die Verfremdung*), strano (*das Fremde*), tjelesno, fenomenologija, moderna, kritika moderne, racionalnost.

Waldenfelsova filozofija u fenomenološkom uvidu u životni svijet, na osobit način postavlja problem filozofijskog mišljenja na koncu 20. stoljeća. Zapravo se u njegovim filozofijskim razmatranjima u samom početku postavlja pitanje o statusu filozofije, odnosno jasno se definira zadaća filozofijskog mišljenja – njegovo novo određenje. Razlozi postavljanja ovog zahtjeva pred filozofiju nalaze se u samom životnom svijetu, u realnim uvjetima u kojima se odvija život i definiraju njegove potrebe. Otkrivajući na ovoj ravni razmatranja povezanost životnog svijeta s umom, životno važnim pitanjima se nameću upiti postavljeni u jednom interpretativno kritičkom kontekstu razumijevanja filozofijske tradicije.

U ovom kontekstu za Waldenfelsa se razumijevanje Husserlove fenomenologije, koje sa sobom nosi svojevrsnu *odluku mišljenja*, pojavljuje kao mjesto definiranja ishodišnih mogućnosti filozofije. Na putu koji poduzima Waldenfels pokazuje se neophodnim razvijanje novog koncepta u kojem se može artikulirati i razumjeti životni svijet. Merleau-Pontyjeva fenomenologija pruža mogućnost uvida u realitet životnog svijeta, način njegovog postojanja koji postaje obvezujući za mišljenje, a koji se u bitnom izražava u – tjelesnosti. Ovdje se otvaraju mogućnosti za fenomenologiju koja neće patiti od konceptualnosti i koja će biti spremna za neprestano otvaranje različenosti.

Ovakav slijed fenomenologijske misli Waldenfels izvodi i iz njenog epohalnog značenja, koji fenomenologija ima u odnosu na tendencije koje su joj prethodile, ali i neka nastojanja koja su karakterizirala pojedina razdoblja filozofijskog mišljenja u 20. stoljeću. “Ono što fenomenologiju do danas čini živom jamačno je činjenica da se nije dala uloviti u podstreku sustava, škola i programa učenja u istraživanjima i stvarstvenim pitanjima.”¹ Otvorenost mišljenja koja karakterizira fenomenološka istraživanja nije usud, ali jest bitan uvjet perspektiva fenomenologije.

Waldenfelsova se filozofija u tom smislu pojavljuje u značenju kritike Husserlove fenomenologije, odnosno sa svim odrednicama suvremene misli koja svijet razumijeva iz njegovih varijacija, prihvaćajući ne samo kulturne realitete, nego i realitete koji određuju same mogućnosti zbilje životnog svijeta. Stoga je jasno kako govor o svakodnevlju ne može biti istovjetan sa svakodnevnim životom i govorom u svakodnevlju. Transparencija smisla ne samo da više nije teorijski održiva, nego nije mogućna s obzirom na realitete zbilje.

Waldenfels smatra da filozofija mora govoriti o svakodnevlju, ali ne smije sama postati svakodnevljem. Kriza metafizike dolazi upravo iz njene nemogućnosti da se suoči sa svakodnevljem, iz njene nespremnosti da o svakodnevlju govori na način koji je prihvatljiv za sam predmet rasprave. U ovoj nespremnosti metafizika je cijelu regiju u kojoj se odvija život zane-

¹ B. Waldenfels, *Einführung in die Phänomenologie*, München 1992, str. 9.

marivala, stavljala izvan važnosti za pažnju teorijskog, pa nerijetko i prezirala.

Otvaranjem ovog problema, koji već u sebi nosi kritičke naznake spram filozofijskog nasljeđa, fenomenologija na izvjestan način preuzima ulogu mišljenja koje nastoji otvoriti perspektivu jedne dija/logike, svojevrsnog pluraliziranja racionalnosti. Waldenfelsova se filozofija u ovom kontekstu pojavljuje kao svojevrсно zaoštavanje zahtjeva Husserlove transcendentalne fenomenologije, i to u značenju misli životnog svijeta. Pitanje stranog (*das Fremde*), odatle, nije teorijski problem, poput pitanja drugog u dijalektičkoj filozofiji, ali i mišljenju negativne dijalektike. Ovdje se, prije svega, radi o sasvim drugoj ulozi i karakteru teorije, nečemu sasvim drugom što se misli pod teorijom, pa tako i značenje problematike koja se u ovoj teoriji razmatra ima prije svega značenje djelatnog smisla.

U izvjesnom smislu ovdje se može govoriti o tomu da se u ovoj optici pokušava naći način na koji će biti efikasno parirano modernom znanstvenom mišljenju, čija je kriza prešla same granice znanosti i već se očitava kao kriza životnog svijeta, što nas ponovno podsjeća na Husserla i njegovo razumijevanje krize znanosti. Odatle za Waldenfelsa značaj izvanrednog, čije očuvanje jest uvjet života, a što nikako nije moguće postići ne samo u modernoj znanstvenoj projekciji svijeta, nego i u njejoj racionalnoj osnovi, u kojoj se metafizika pojavljuje kao čuvar skrivene i jedine istine.

Waldenfelsova fenomenologija, u kontekstu mišljenja ovih problema, jest otvarajuće mišljenje, koje se iskazuje kao ishodišna točka moderne filozofije. Primjerice, mišljenje racionalnosti, u jednom novom kontekstu i s otvorenim značenjem, nema karakter novog teorijskog pristupa problemu, s krajnjom svrhom u gradnji jedne nove teorije, nego jest diskurs otvaranja novih mogućnosti, koje ne samo da se reflektiraju, nego se direktno tiču životnog svijeta.

Razmatranje problema racionalnosti u Waldenfelsovom fenomenološkom razumijevanju zbilje, svojevrstan je odgovor na imperativnost i monolitnost umstvenosti kao uvjeta ukupne opstojnosti i mogućnosti razumijevanja zbilje. Kao neminovnost bivstvovanja-u-svijetu, racionalnost se istodobno pojavljuje i kao ishodište mogućnosti mišljenja moderne u kontingenciji. Racionalnost nije nikakav prirodni uvjet, niti stvar po-sebi zbilje, nego je način odnošenja spram predmetnosti bića. Smisao svijeta na taj način, pokazuje Waldenfels, ne može biti tražen u umstvenoj strukturi nad-zbiljskog ili prije-zbiljskog. Realitet zbilje treba razumijevati u konkretnim okolnostima u kojima se racionalnost djelovanja i mišljenja razumijeva iz konkretnih fenomena koji utječu na njih i u kojima se oni nalaze kao značajke zbilje.

Svijet stoga ne može biti ništa drugo do “mnoštvo prostornih poredaka”, mnoštvo realnih uređenosti života koje čine sasvim određene i nazaobilazne okolnosti u kojima se odvijaju i konstituiraju sve životne forme. “Mnoštvo prostornih poredaka je sagledano samo u regionalnosti u kojoj se jedan re-

gion spaja sa drugim regionima u *interregionalnosti*, a da ne prelazi u globalni poredak.”² Na pravcu razmatranja problema moderne i moderniteta kao okvirnog smisla životnih odnosa u suvremenosti, koje zahvaća u tekstovima pod naslovom *Verfremdung der Moderne*, za Waldenfelsa će se odnosi interregionalnosti izoštrnije pojaviti u značenjima *inter-kulturnih* tokova koji određuju svijet života.

Uopće, pitanje moderne će se imperativno iščitavati kroz aspekte životnih odnosa modernog svijeta. Waldenfels pokazuje da institucije modernog društva, vrijednosti, jezične navike i ciljevi života, ne mogu biti razumljeni kroz njihovo prihvaćanje u neposrednosti značenja, u jednostavnom pozitivnom zahvaćanju njihove činjeničnosti. Njih je potrebno razumijevati s obzirom na pretpostavke tradicije, povijesti metafizike i značenjskih kanona koji se u njima obrazuju. Istodobno, razumijevanje moderne ne smije biti ni statički ograničeno u zadovoljstvu već stečenih ‘uspjeha’, ono mora pratiti njene tokove i neprekidno biti okrenuto razumijevanju ne više samo konzekvenci moderne, nego i mogućnosti koje rađaju ili su već rodile neke nove konzekvence.

Problem uma, kritika uma i njegova destrukcija u novu racionalnost, koja ne smije patiti od ‘sindroma racionalizma’, samo je polazišno pitanje kojim se otvaraju aspekti mogućnosti novog razumijevanja moderne u cijelosti. Razumjeti modernu za Waldenfelsa znači moći je vidjeti u njenoj varijabilnosti, odatle moći odgovoriti na sve novo što ona u životnim odnosima može postaviti kao izazov svakom pokušaju novog razumijevanja.

Zato ona nema *jednu bitnost*, nije je moguće razumjeti na tragu bilo kakvog mišljenja iz diskursa umštenosti i jednog principa kojim je moguće objasniti njenu višeznačnost i heteronomnost. U tomu treba tražiti glavnu zadaću fenomenologije: mišljenje polivalentnog značenja zbilje i odnosa kroz koje se formira životni svijet. Recepcija moderne, kao i teorija koja se eventualno može iz nje izvesti, jest mišljenje otvorenih značenja, u kojem se, u konačnom, uvijek radi o nekoj vrsti nepredvidivosti.

Ne smije se, međutim, biti neoprezan s prihvaćanjem ove otvorenosti. Ona nije nešto što je naprosto dano samo za sebe, ona nije nešto što ima karakter samorazumljivosti, nego, upravo suprotno, uvijek treba biti podvrgnuto preispitivanju i promišljanju u svojim partikularnim značenjima. Nema univerzalnih značenja, nema smislova koji se postavljaju sami iz sebe i nema samodostatnih formula. Filozofija mora izbjeći zamku poopćenog mišljenja i konstituiranja smisla iz prozirnosti.

Upravo je *strano (das Fremde)* ono što upozorava na neprihvatljivost, ali i nemogućnost postavljanja stvari u njihovoj indiferenciji za svijet života, gdje je značenje otvoreno samo s obzirom na, s Nietzscheom mišljene, životne tokove i vrijednosti koje se u njima valoriziraju na primjeren način. U tom

² B. Waldenfels, *U mrežama životnog svijeta*, Sarajevo 1991, str. 203.

kontekstu je moguće postaviti pitanje o mogućnosti mišljenja predmetnosti bez totaliteta koji uspostavlja njihove granice. Strano na izvjestan način govori, upućuje na su-pripadnost, ne na jednost ili identitet u različnosti. Waldenfels stoga naglašava kako se jedan od motiva kontingencije nalazi u tomu da “poredak nije izveden samo u ne-poretku, nego može biti preveden i u jedan drugi poredak”³. Zato pitanje nekog ukupnog iskustva, izraženog u povijesti, ne treba biti problematizirano s obzirom na progresivnost bilo kakve vrste, nego samo s obzirom na slučajnost i ne-utemeljivost značenja koja možemo formulirati.

Modernu je stoga potrebno pokušati misliti s obzirom na njen otpor uspostavljanju cijelosti: “Ono što imenujemo modernom, dopušta se opisati kao stavljanje u pitanje ove vizije cijelosti”⁴. Utoliko postmoderna, kao novi kontekst ili potpuno novi pristup u shvaćanju i prihvaćanju filozofijskih problema, nije mogućna, nije održiva i nema smisla izvan značenja koja se izvode iz razumijevanja moderne. Modernu je potrebno otvoriti i razumjeti na način koji neće dovoditi u pitanje stranost (*die Fremdheit*) koja je prisutna u njoj, neće dovoditi u pitanje ono što je u mišljenju totaliteta bilo predmet prevladavanja realiteta svijeta života.

Ovdje se pokazuje da strano (*das Fremde*) kao takvo dovodi do izraza relaciju u kojoj se otkriva kako u ‘postranjenju moderne’ (*die Verfremdung der Moderne*) “šumi jedna stranost, koja se oduzima svakim projektiranjem”⁵. Prevladavanje stranog, njegovo dovođenje u pitanje i niveliranje, o kojem se u konceptualnom smislu na neki način uvijek radi, jest prekoračenje granica svijeta, prekoračenje ‘rubnih područja’ i onih granica u kojima se događaju životni odnosi. Odatle je za Waldenfelsa pitanje filozofije uvijek određeno nekom vrstom otpora ovom prekoračenju, nekom vrstom ostajanja prijemčivim za ono što treba čuti i vidjeti.

Možda se može reći da se ovdje na neki način radi o *ugodenosti* za strano kao polazištu filozofijskog mišljenja i razumijevanja moderne u njenim heterogenim relacijama. Postaje važno sačuvati tu heterogenost, ne svoditi je na jednost i nivelirati je u bilo kojem načinu pojmovnog obuhvata i dokazivanja premoći teorije nad predmetnošću. Potrebno je da u ovom smislu fenomenologija bude mjesto očuvanja i prihvaćanja, možda čak i spašavanja, u kojemu se uvijek radi, zapravo, o prihvaćanju nesvodivosti predmetnog i individualnog (Frank) na značenja kategorijalnog smisla.

Ne treba pritom gubiti iz vida da za Waldenfelsa strano nije određeno postojanjem dviju strana, odnosno da strano nije *drugo*, nego da ono postoji samo onda kad *x* zastranjuje od *y*, jednako kao i kad *y* zastranjuje od *x*. “Stranost koja se pokazuje u našoj jezičnoj i scenskoj predigri dopušta se dvos-

³ Isto, str. 18.

⁴ Isto, str. 16.

⁵ Isto, str. 37–38.

truko shvatiti, kao *ne-prohodnost* i *ne-pripadnost*. Obje se forme mogu shvatiti kao kulturalna i socijalna stranost, ali se mora obratiti pozornost na to da su one prepletene jedna s drugom.”⁶ Stranost u tom smislu, u krajnjoj instanci, biva razumljena kao “neispunjeno prisvajanje”, odakle se u značenju stranog otvaraju i određene interpretativne konotacije koje tradicionalnu filozofiju razmjeravaju u njenom utjecaju na životne tokove.

Pitanje razumijevanja moderne na ovaj je način otvoreno u njegovom filozofijskom sadržaju, gdje je fenomenološko razumijevanje okrenuto razumijevanju životnih tokova uopće. Husserlovo razmatranje životnog svijeta u tom smislu je nužno razumjeti u značenju koje zahtijeva veću pažnju od pokušaja otvaranja ishodišnog mjesta za transcendentalnu fenomenologiju. Ovdje se ne postavlja zahtjev za razmatranjem konzekvenci transcendentalnih pretpostavki mišljenja, nego, čini se, i za preispitivanjem zbiljskih mogućnosti transformacije. Uloga filozofije time dobija na važnosti, a njene se zadaće više ne iscrpljuju samo u okvirima logičke konzekventnosti. Ostaje pitanje za jedno povijesnofilozofijsko razmatranje: koliko je nužno bilo da zadaća tog preispitivanja padne u temu upravo jednog matematičara.

Strano ostaje karakteristikom moderne, njegovo tematiziranje neminovno vodi razmatranju pretpostavki moderniteta i sužava se jedino strukturiranjem stranosti u bitnim karakteristikama njenog očitovanja. Radikalno strano i relativno strano nisu nikakva polarizacija stvari, nisu nastali u mišljenju vođenom podvajanjem i podvostručenjem, nego u razumijevanju osebnosti i glavnih odrednica modernog mišljenja. Waldenfels osebnost i integritet vlastitosti ne traži u samoodrživosti logičkih konstrukcija, nego u fenomenološkom otvaranju sadržaja moderne i njenom razumijevanju iz odrednica tokova koji je obilježavaju i kojima se formiraju njene glavne značajke.

On pokazuje da se u raspravi o stranom kao odrednici moderne ne smije gubiti iz vida da uobičajena forma stranosti jest stranost drugog te da je različite odnose koji se na tom odnosu uspostavljaju uvijek moguće svesti na osnovnu formu. Ne samo da se na taj način od filozofije zahtijeva da sudjeluje u tokovima zbilje, ne samo da se od nje očekuje djelatni utjecaj, nego se ona, na tragu Nietzscheovih misaonih poticaja, jasno želi prepoznati u njenoj odgovornosti za stanje zbilje.

Strano, na koncu, nije drugo do mjesto dovođenja u pitanje. I to u dvoznačnom smislu, u kojem se na jednoj strani postavljaju granice ‘vlastitog kapaciteta’, gdje se na neki način uspostavlja vlastiti identitet, ili na drugoj strani gdje se upravo to vlastito stavlja u pitanje, gdje se opet na neki način zbiva negacija identiteta koji je uspostavljen na istom putu na kojem se zbiva i njegovo propadanje. Zato je strano uvijek u svezi s *ne-indiferencijom* i ugođenošću za fenomenalni svijet upravo onakav kakav on u određenim od-

⁶ Isto, str. 41.

nosima i zbiljskim značenjima jest. Razumijevanje stranog, u smislu razgraničenja i o-graničenja, vodi k razmatranju bespredmetnog u izvornom viđenju mogućnosti i realiteta zbilje. To je put na kojem Waldenfels u kontekstu razumijevanja moderne iščitava Husserlovu fenomenologiju i razmatra značaj Merleau-Pontyjeve filozofije, gdje i pitanje diskursa fenomenologije biva otvoreno u povijesnofilozofijskom horizontu njemačke i francuske fenomenologije.

Na tom će tragu, slijedeći pravac razumijevanja filozofije iz različitih intencionalnih nastojanja mišljenja, prije svega kod Husserla, Waldenfels glavne odrednice suvremene filozofije naći upravo u fenomenološkim nastojanjima, gdje je pitanje odnosa spram tradicije i razumijevanja modernog svijeta postavljeno kroz značenja koja u bitnom intendiraju fenomenološka istraživanja.⁷ Motiv stranog nas na ovom putu stavlja pred otvorena pitanja o mogućnostima i perspektivama suvremenosti, ali i neminovnosti njihovog razumijevanja u pred-postavkama tradicije.

Strano se ovdje prepoznaje ne samo kao jedno obilježje, ili jedna teorijski zasnovana odrednica moderne, nego prije svega kao referentno mjesto razumijevanja moderniteta uopće. Njegova referentnost proistječe iz nezaobilaznosti, iz neminovnosti susretanja s njim uvijek kada govorimo o zbilji. Ono je, u krajnjem, prva i krajnja točka koju nije moguće zaobići. Važnost stranog nije u tomu što se ono nalazi izvan nas, što je neka vrsta na različite načine izražene prisile koja nas primorava na nešto ili koja za nas situaciju čini iznuđenom, nego upravo u tomu što je ono neodvojivi i na neki način uvijek prisutni i očitovani dio našeg postojanja.

Vlastiti bitak jest postojanje koje nema potrebu za stranim bitkom, on je zadovoljen u vlastitom interesu. Vlastito postojanje je onaj bitak koji se kreće u zbilji rata, strani bitak je onaj bitak u kojem se u zbilji ne kreće. Ovaj kategorički bitak interesa vrijedi za svako postojanje, tako da je nešto uvijek nekome prijatelj, a drugomu neprijatelj.⁸

Strano određuje vlastiti bitak, bilo na pozitivan bilo na negativan način, ono je realna odrednica zbilje koja nas se neposredno tiče i određuje životne tokove u kojima se nalazimo. Kao filozofijski problem strano se kod Waldenfelsa pojavljuje kao rezultat istraživanja tokova moderne, u kojima se *postranjenje* pokazuje kao bitno obilježje moderne u cijelosti.

Istodobno, kroz taj pravac istraživanja se pokazuje kako modernu nije moguće misliti u apstraktnom značenju cijelosti ili uređene cjeline. Ona je

⁷ U slijedu Waldenfelsovog razumijevanja fenomenologije i zadaće filozofije na koncu 20. stoljeća, vidi *Einführung in die Phänomenologie*, München 1992. i *Antwortregister*, Frankfurt am Main 1994. Waldenfelsova interpretacija moderne, o kojoj je ovdje riječ, u mnogome je određena upravo razumijevanjem filozofije i utjecaja filozofije na zapadnoeuropsko mišljenje uopće, odakle se i aspekti moderne na neki način izvode kao konzekvence jednog kontingentnog mišljenja.

⁸ B. Waldenfels, *Topographie des Fremden. Studien zur Phänomenologie des Fremden I*, Frankfurt am Main 1997, str. 46.

mного više kompleks značenja, mreža mogućnosti i granica u kojoj se očita nezaobilazna potreba za polivalentnim mišljenjem. Višeznačnost stranog, njegova neponovljivost u individualnom u najmanju ruku korespondira sa mnogostrukošću smislova moderne i aspekata u kojima se moderna dopušta razmatrati. Iz ove perspektive cjelokupna se tradicija ne dopušta sagledati iz horizontalnog viđenja, ovdje je moguće imati panoramu samo nakon uvida koji je stečen iz heterogenog iskustva suprotstavljenosti u stranom, nepredvidivom i neočekivanom, s kojim je jedino moguće imati reljef u kojem se obrazuje mogućnost viđenja sveza iskustva koje postoje i tamo gdje nije bilo očekivanja. Primjerice, Waldenfels pokazuje, da je to koliko je opće viđenje prirode i pokušaj zasnivanja obuhvatne logičke strukture u kojoj će biti dani odgovori na njene nepredvidivosti odredilo značenja kulture moguće vidjeti ne iz kulture, ili samo iz kulture, nego prije svega iz uvida u različna značenja, koja su obrazovana u mnoštvu pokušaja, i koja su slijedila, uvijek na različne načine, zahtjev za razumijevanjem prirode.

Razmatranje o kulturi, na čijem razumijevanju Waldenfels inzistira u *genealoškoj* značenju, razvija se u modalnoj diferenciji prirode i umjetnog, koju ne treba miješati sa supstancijalnim razlikovanjem prirode i kulture. Potpuno precizno uzeto, u Waldenfelsovoj interpretaciji kultura se kreće u samoj prirodi, tako da nikakvo podvajanje prirode i kulture ne odgovara samom stanju stvari. "Priroda nije interkulturalna provincija, jednako malo je i izvankulturalni rezervat."⁹ Priroda je sadržana u kulturi, jednako kao što je i kultura sadržana u prirodi.

Ovom se konstatacijom međutim ne dovršava pitanje kulture, ona nije krajnja točka na kojoj se zaokružuje interpretacija moderne. Tek se ovdje nameće pitanje koja je to forma u kojoj se ovaj odnos zbiljski pojavljuje kao realan i zahvaljujući kojoj je uopće moguće njegovo teorijsko postavljanje. Za Waldenfelsa se odgovor nalazi u tjelesnom. Tijelo je mjesto na kojemu kultura postoji kao priroda, a priroda kao kultura. Na taj način se apstraktno poopćena određenja prirode, njihova odbacivanja koja su jednako apstraktna i poopćena, ne čine, kako se može u prvi mah pomisliti, odbačenim i stavljenim izvan svake važnosti. Naprotiv, u formi tradicije ona bivaju sadržana u novom razumijevanju svijeta života koji je spoznat u konkretnost njegove tjelesnosti.¹⁰ Odlučujući most koji povezuje prirodu i kulturu čini ljudsko tijelo, koje ne može biti jednoznačno određeno ni kulturom ni prirodom. Na ovom pravcu i fenomenologija dobiva svoje puno opravdanje i zadaću u otvaranju filozofije za konkretne fenomene svijeta života, ali istodobno i proširuje relevantnost filozofijskih uvida, koji više nemaju karakter *fundamentalnosti*, već posebnu vrstu značajnosti, u kojoj se, na izvjestan način, naznačuju različni orijentiri, mogućnosti mišljenja u vremenu.

⁹ B. Waldenfels, *Verfremdung der Moderne*, str. 104.

¹⁰ Posebno istraživanje o toj problematici Waldenfels izlaže u knjizi *Das leibliche Selbst. Vorlesungen zur Phänomenologie des Leibes*, Frankfurt am Main 2000.

Tjelesno se ovdje ne misli kao nešto osjetilno. Naprotiv, Waldenfels će reći kako ovdje, zapravo, ništa nije osjetilno. Radi se o tomu da je tijelo samo mjesto funkcioniranja i prijenosa, u kojemu se osjetilni smisao uobličuje. Tjelesnim se suprotstavljenost spram stranog, distanca spram njega, koja može biti različito iskazana, relativizira i čini značenjem koje se pojavljuje referentnim za sagledavanje tokova moderne i svijeta života uopće.

Zato tijelo ne smije biti shvaćeno u bilo kojem kontekstu jednoznačnosti ili smisaonog pred-određenja. Ono za fenomenologiju ima ovdje naznačeno značenje samo s cjelokupnim mnoštvom svojih registara, samo kad se razmjerava u polivalentnom značenju polarizirane i multiplicirane "tjelesne vrste", kao habitualno tijelo s kojim se 'ukotvljujemo' u svijet i s kojim dižemo kotvu. Kao svojevrsan kompleks upravo je tijelo ispostavilo zahtjev za novim razumijevanjem kulture, za njenim zahvaćanjem u realitetima smisla koji se u njoj postuliraju i s kojima se ona pojavljuje kao realna forma životnih odnosa.

Mišljenje tjelesnog, dakle, nema smisao davanja konačnog pravca u domišljanju formule za razumijevanje moderne. Naprotiv, pitanja se ovdje multipliciraju, problemi postaju zaoštrenijim, jer se, u traženju odgovora, prije svega mora postaviti pitanje o dosadašnjim pitanjima i odgovorima, u kojima smo bili odmaknuti od tjelesnog kao jedinog realiteta bivstvovanja. Na taj su način sva interpretativna nastojanja imala distancu, svojevrsnu pomaknutost od razmatranja neposrednih životno-kulturnih određenja zbilje.

U tom smislu razumijevanja kulture u krajnjem su uvijek imala tendenciju konfrontiranja sa stranim i bila su izražena u onoj vrsti konfrontacije koja je podrazumijevala unutarnje i izvanjsko strano. Problem razumijevanja moderne mora biti upućen na razmatranje te konfrontiranosti, u kojoj se prepoznaje snaga njenog kretanja i stvarna značenja promjene. Unutar toga, "govor o vlastitoj kulturi, vlastitom jeziku, jedan je *façon de parler*, kao govor o vlastitomu tijelu."¹¹ Kad se govori o kulturi i moderni u cijelosti mora se izbjeći govor "praznih značenja", mora se izbjeći govor u kojem će, na izvjestan način, zbilja biti producirana. U tomu smislu fenomenološko opisivanje predstavlja ishodišni metodološki naputak za suvremena nastojanja. Ovdje se iskazuje spremnost filozofije da se suoči s pitanjima koja proistječu iz tradicije moderne i pojavljuju se u životnom značenju za suvremenost životnih tokova.

Pitanje moderne, može se reći, u Waldenfelsovoj je fenomenologiji upućeno na razmatranje odrednica bitnosti moderniteta. Razumijevajući modernu u bitnosti značenja stranog, Waldenfels će *po-stranjenje* (*Verfremdung*) moderne uzeti kao najbitnije obilježje njenog kontinuiteta, kao kontinuiranu tendenciju koja je obilježila prije svega filozofiju, ali i sve druge značajke života i životnih odnosa. Filozofija ovdje nema prioritet teorije, već se i sama razu-

¹¹ B. Waldenfels, *Verfremdung der Moderne*, str. 112.

mijeva iz mnogostrukosti odnosa, mreža životnog svijeta u kojima se konstituiraju pretpostavke i filozofije i znanosti. Zato zahtjev za razumijevanjem kulture nije tek teorijsko pitanje među drugim filozofijskim pitanjima suvremenosti, on pretpostavlja multidisciplinarni diskurs u kojem se najavljuju ne samo ishodišna značenja filozofijskog mišljenja, nego i znanosti u cijelosti.

Konzekvence ovakvog mišljenja nalaze se u uspostavljanju mogućnosti jedne nove *trans-kulturalnosti*, u kojoj se kao preduvjet uzima spremnost za afirmativno prihvaćanje stranog. Zahtjev za *pluralitetom kulturalnih racionaliteta*, o kojem Waldenfels govori pred kraj knjige *Verfremdung der Moderne*, ustvari bitno pretpostavlja i transformaciju teorijskog mišljenja u cijelosti. To je na različite načine uvjet mogućnosti promjene kulturalnih vrijednosti, a odatle i životnih odnosa u cijelosti. Ovdje se svaka kultura jasno prepoznaje kao stanje koje nije čisto, koje nije samo sobom određeno i samo na sebe upućeno te suprotstavljeno svemu što je izvan njega, nego kao nova situacija u kojoj se nadilazi 'čisto stanje', zajedno s uvjetima u kojima se živi iz samoga sebe.

Ne radi se samo o novom 'apstraktno-kulturnom' vrijednosnom značenju, nego o promjeni životnih okolnosti, u kojima stvari više ne mogu funkcionirati na jednak način kao u tradiciji moderne. U *po-stranjenosti* moderne Waldenfels ne pokazuje što se dogodilo sa stvarima izvan nas, nego što se događa s nama samima. Filozofijska tradicija ovdje se uzima prije svega u značenju pripadnosti moderni, u onom značenju u kojem se sagledava njen utjecaj na povijesne aspekte odrednica života. Filozofija na taj način prekoračuje granice tradicionalne teorije, koje je već davno dovela u pitanje, i pokušava odgovoriti na ona pitanja koja se, na različite načine, pojavljuju kao pitanja od životnog značenja. Na taj se način naznačuju granični putevi fenomenoloških razmatranja, na kojima se neminovno, u nasljedstvu Nietzscheove filozofije, na kušnju mora staviti prije svega vlastita znanstvena relevancija.

Opravljanje i potvrda mišljenja ne nalazi se u teorijskim razlozima i sposobnostima opravdanja stavova, nego u utjecaju na zbilju. Politika kao područje očitovanja protivnosti, područje odnošenja spram stranog, za Waldenfelsa ima veće značenje od njenog određenja kao sposobnosti uređenja odnosa unutar društva. Čak i kod takvog viđenja stvari postavlja se pitanje koje su to relevantne funkcije koje treba urediti unutar jednog društva, odnosno koji su uzroci koji utječu na određene fenomene koji se pojavljuju kao društveno relevantni.

Za Waldenfelsa mišljenje stranog ovdje dolazi do svojih konkretnih odredbi, gdje mišljenje potvrđuje, odnosno gubi relevanciju. Na tom pravcu pitanje kritike, obuhvatne kritike koja je usmjerena prema cjelini kulture, postaje pitanjem od glavnog metodološkog značenja. Koji su to uvjeti i ciljevi kojim kritika treba smjerati pitanje je koje ide od općih odredbi ka konkretnim problemima. Kritika, na tragu Husserla, ima reduktivnu ulogu u kojoj se

uspostavljaju, kako Waldenfels kaže, granice stvari, gdje se, određuju stvarni utjecaji i pokazuje multilateralnost odnosa u kojima strano igra odlučnu ulogu.

S uspostavljanjem granica istodobno se uspostavlja normalitet, koji počiva na njima i predstavlja prihvaćeni način odnošenja, uspostavljanja relacija u svim značenjima na koja se određena kritika odnosi. Samo je kritikom te granice moguće pomaći, promijeniti, dovesti ih u pitanje i učiniti relevantnim. Unutar svega toga, zbiva se izjednačavanje dvoznačja, pokazivanje da ono kao takvo više nije dovoljno za razumijevanje stvari, odnosno otvara se svojevrsno upućivanje na novo područje u kojemu se prevladava sam fakticitet dvoznačja i uspostavlja njegovo viđenje iz bitnih pretpostavki koje ga određuju.

Kritika je najvažniji oslonac za prevladavanje proturječnosti stranog i uspostavljanje jedne nove politike, koja će se razvijati u pokušaju zahvaćanja stvari, rješavanja problema, iz sagledavanja stvarnih uzroka koji su doveli do određenih poteškoća. Drugim riječima, politika budućnosti, politika novog vremena mora biti usmjerena na prevladavanje suprotstavljenosti stranom, stalnog sukoba koji polazi iz sebstva i koji nije moguće prevladati na drugi način do prevladavanjem kategorija mišljenja moderne. "Strano se mnogo više pokazuje u nemiru, koji počinje u vlastitoj kući i u vlastitoj zemlji."¹² Rješenje problema stranog nije moguće bez prevrednovanja vrijednosti jednog sustava, i to na onaj način kojim će biti prevrednovana sama sustavnost.

"Ako postoji radikalno strano, ono se mora izboriti u specifičnom postranjenju političkog. Iskustvo stranog ne bi bilo moguće misliti bez određenih formi politike stranog, i to u ne-svakodnevnom smislu riječi."¹³ Politika je, u značenju moderne, primijenjena teorija stranog, u kojoj se eksplicite uspostavlja odnos između zbiljskog i mogućeg. Značenje moderne politike je upravo u tomu što ona na neki način definira odnose. Ona nije tek puko izvršenje ovakvih ili onakvih obveza, njena se glavna zadaća nalazi u definiranju načina i pravaca djelovanja.

Postranjenje moderne svoje krajnje konzekvence dobiva u politici, gdje se iznose sva unutarnja proturječja, u kojima problem stranog dominira kao središnje mjesto, kao gledište iz kojeg se razvijaju daljnje konzekvence u svim aspektima zbilje. Kritika u političkom mišljenju morala bi postati glavno oruđe u djelovanju i mišljenju svih mogućnosti koje se ovdje pojavljuju kao predmet razmatranja. Waldenfels želi potcrtati da je samo na taj način moguće jasno definirati granice, koje su uvjet za svako djelovanje i utjecanje na tokove životnih odnosa.

Postranjenje moderne je izraz za razumijevanje moderne u permanentnoj krizi, koju je moguće prevladati jedino permanentnom i imanentnom kri-

¹² Isto, str. 158.

¹³ Isto, str. 132.

tikom. Waldenfels pitanje krize ne potencira, nego ga pokazuje imanentnim moderni i, zapravo, onom bitnom odrednicom iz koje se generiraju svi događaji i svi tokovi što obilježavaju njenu povijest. U problematiziranju stranog Waldenfels želi dovesti u pitanje samu bit moderne, izvesti na čistac njen oslonac u sukobljavanju i negiranju, i najaviti da je moguća druga povijest, druga kultura i drugi odnos spram realiteta, koji će polaziti od tjelesnog kao jedine realne bitnosti postojanja, odnos u kojem se, zahvaljujući otvorenosti i znanju o neminovnosti kritike, suprotnosti neće pretvarati u krize i u negaciju svijeta života.

BIBLIOGRAFIJA

- Waldenfels, B. 1991. *U mrežama životnog svijeta* (Sarajevo).
- Waldenfels, B. 1992. *Einführung in die Phänomenologie* (München).
- Waldenfels, B. 1994. *Antwortregister* (Frankfurt am Main).
- Waldenfels, B. 1997. *Topographie des Fremden. Studien zur Phänomenologie des Fremden 1* (Frankfurt am Main).
- Waldenfels, B. 2000. *Das leibliche Selbst. Vorlesungen zur Phänomenologie des Leibes* (Frankfurt am Main).
- Waldenfels, B. 2001. *Verfremdung der Moderne* (Göttingen).

The problem of the “foreign” in Waldenfels’ understanding of modernity

ABSTRACT: Waldenfels’ phenomenological understanding of modernity is based on the understanding of “the foreign” as an essential definition of modernity. “The foreign” here is the characteristic of thinking explicated in cultural and social relationships, which should therefore be interpreted precisely in its phenomenal reality. Culture and politics in this context are more than a mere names for a collection of meanings and justifications of action. They become the expression of a meaningful context from which one can read-off the relation to “the foreign” as the reference point for understanding the very meaning of modernity, its inner differentiation, the streams that determine it and the characteristics that are established in the individual determinants that denote its history. “The foreign” as a whole is grounded in corporality as the reality of its existence. Waldenfels maintains that modernity, taken as a whole, is understood in its *orientation towards the foreign*, in its relationship with the foreign that, eventually, results in the entire modernity being oriented towards the foreign. Modernity as such did not go astray, but it became oriented towards the foreign, it decided itself to accept some sort of “the foreign” as its identity, in which the philosophical discourse is established for its defence. The relationship towards corporality, postulated in this sense in modern theory, is a consequence of the relationship towards “the foreign”. That is why the problem of transformation of philosophy is not found in the new understanding of the mind, but in the discourse of new rationality,

of phenomenological thinking of the particularity oriented towards the critique of the encompassing metaphysics of subjectivity and towards all sorts of rational assumptions about the reality. Waldenfels' interpretation of the modernity follows from the integrative insight into continuity of the thinking that determines it, and it is expressed by his summarisation of the crucial problems that determine its paths. It is in this sense that the phenomenological discourse is established, signifying the starting point of philosophical thinking at the turn of the century.

KEY WORDS: Orientation towards foreign, the foreign, corporality, phenomenology, modernity, critique of modernity, rationality.